

R O L N I C T W O Z A G R A N I C A

KIERUNKI ROZWOJU ROLNICTWA EUROPEJSKIEGO W PERSPEKTYWIE 1965 ROKU¹

CZĘŚĆ I. PRODUKCJA I SPOŻYCIE

Współczesne tendencje rozwojowe produkcji w układzie regionalnym²

Okres ubiegłych lat dziesięciu w Europie cechuje poważny wzrost produkcji rolnej. Średnio roczne tempo wzrostu produkcji rolnej w latach 1950—1958 we wszystkich wydzielonych regionach, z wyjątkiem Związku Radzieckiego, kształtowało się w granicach 3%. W Związku Radzieckim, w wyniku zagospodarowania nowych ziem, tempo wzrostu było znacznie szybsze. Jedynym krajem, gdzie globalna wielkość produkcji rolnej uległa nieznacznemu zmniejszeniu, jest Szwecja.

Tabela 1

Wskaźniki wzrostu produkcji¹

Wyszczególnienie	Okres przedwojenny = 100		1949—1953 = 100
	1949—1953	1954—1958	1954—1958
Północno-Zachodnia Europa	112	128	115
Europa Południowa	110	129	117
Europa Wschodnia (wyłączając ZSRR)	93	106	114
ZSRR	112	149	133

¹ Dla Północno-Zachodniej i Południowej Europy — produkcja brutto, dla Wschodniej Europy oraz dla ZSRR — produkcja globalna netto. Wartość produkcji brutto i produkcji globalnej nie są w pełni porównywalne. Produkcja brutto, w odróżnieniu od produkcji globalnej, nie obejmuje zużycia produkcyjnego w gospodarstwach artykułów wytworzonych w rolnictwie np. pasz, materiału siewnego itp.

Zjawisko ucieczki z rolnictwa do innych zawodów stało się dziś powszechne na całym świecie. Niższe zarobki w rolnictwie powodują migracje ze wsi do miasta. Dla przykładu — w krajach Zachodniej Europy liczba osób zawodowo czynnych w rolnictwie na przestrzeni ośmiu lat 1950—1958 zmniejszyła się o 20%. Zmniejszona ilość rąk roboczych w rolnictwie zmusza do mechanizacji, co z kolei prowadzi do wzrostu wydajności pracy.

Dla ilustracji podajemy wskaźniki poziomu produkcji, zatrudnienia oraz wydajności pracy w rolnictwie dla kilku wybranych krajów.

¹ Opracowano na podstawie „European Agriculture in 1965”. Economic Commission for Europe Committee on Agricultural Problems.

² W przedstawionym opracowaniu dokonano następującego ugrupowania regionalnego państw w celu ułatwienia przeprowadzanych szacunków i przeliczeń. Pojęcie krajów Wschodniej Europy obejmuje Związek Radziecki oraz sześć państw, które z kolei zazwyczaj rozdzielane są na grupę północno-wschodnią (Czechosłowacja, NRD, Polska) oraz południowo-wschodnią (Bułgaria, Węgry, Rumunia). Pojęcie krajów Zachodniej Europy obejmuje dwie grupy państw: kraje Wspólnego Rynku oraz tzw. osiem innych państw (Austria, Szwajcaria, Irlandia, Wielka Brytania, Dania, Norwegia, Finlandia, Szwecja) Kraje Południowej Europy albo kraje basenu Morza Śródziemnego obejmują pięć państw: Grecję, Portugalię, Hiszpanię, Turcję, Jugosławię.

Tabela 2

Produkcja, zatrudnienie i wydajność pracy w rolnictwie w latach 1954—1958
(1949—1953 = 100)

Kraje	Produkcja	Poziom zatrudnienia	Wydajność pracy
Niemcy Zachodnie	116	80	145
Dania	114	83	137
Wielka Brytania	117	86	136
Francja	116	92	126
Norwegia	107	85	126

Rozwój nierolniczych działów gospodarki narodowej umożliwił odpływ ludności rolniczej ze wsi. Wzrost dochodów i rozwój miast rozszerzyły poważnie rynek na produkty rolnicze. Ograniczenie ilości rąk do pracy, rozszerzenie chłonności rynku na produkty rolnicze, zmusiło rolników do wprowadzenia bardziej nowoczesnych środków produkcji.

Dobę obecną w rolnictwie cechuje szybki postęp techniczny oraz szybka modernizacja produkcji. Procesowi temu towarzyszy wzrost usług innych działów gospodarki narodowej dla potrzeb produkcji rolnej. Poważny wzrost nakładów inwestycyjnych na produkcję rolną umożliwił uzyskiwanie wyższej produkcji przy postępującym odpływie siły roboczej ze wsi. Oprócz nakładów inwestycyjnych na budownictwo, prace melioracyjne i mechanizację, rośnie także ilość środków obrotowych w produkcji rolniczej, takich jak nawozy mineralne środki ochrony roślin itd.

Zużycie nawozów mineralnych w Północno-Zachodniej Europie w latach 1950—1958 wzrosło prawie o 50%. W przeliczeniu na hektar gruntów ornych oznacza to wzrost z 82 na 122 kg. Nawet w kraju o najwyższym zużyciu nawozów, w Holandii, wzrost był poważny: zużycie na hektar gruntów ornych wzrosło z 414 kg na 458 kg.

Zaznaczyć jednak należy, że wielkość zużycia nawozów mineralnych w Europie jest bardzo zróżnicowana. W krajach Południowej Europy jest pięciokrotnie niższe niż we wspomnianych krajach Północno-Zachodnich. W krajach Wschodniej Europy zużycie nawozów mineralnych w latach 1950—1958 podwoiło się. W przeliczeniu na hektar gruntów ornych kształtuje się obecnie średnio w granicach 20 kg, w krajach Północno-Wschodniej Europy jest wyższe, sięga bowiem 74 kg.

Podobnie wielkie zróżnicowanie występuje w Europie w zakresie wyposażenia w traktory. W latach 1950—1958 liczba traktorów w Północno-Zachodniej Europie wzrosła trzykrotnie. Na 1000 ha gruntów ornych przypada średnio od 12 do 37 traktorów. Wahania pomiędzy krajami są znaczne, od 74 w Niemczech Zachodnich do 13 we Włoszech. Natomiast w krajach Południowej Europy na 1000 ha gruntów ornych przypada zaledwie 2,2 traktora, w przeciwieństwie do 36,7 w krajach Północno-Zachodnich. Podobnie w krajach Wschodniej Europy ilość traktorów wzrosła trzykrotnie — w przeliczeniu na 1000 ha gruntów ornych przypada aktualnie około 8,4 sztuk.

Postęp w dziedzinie technologii produkcji przyniósł szczególnie duże efekty w produkcji hodowlanej, stanowiącej około 60—80% produkcji globalnej rolnictwa krajów Północno-Zachodnich (z wyjątkiem Włoch). W latach 1950—1958 łączna produkcja zwierzęca we wspomnianym regionie wzrosła o około 30%.

Wzrost ten został osiągnięty przede wszystkim dzięki racjonalizacji żywienia zwierząt, selekcji, postępowi w dziedzinie weterynarii, stosowaniu sztucznej inseminacji oraz zmniejszeniu wykorzystania bydła dla prac pociągowych.

O ile określenie (w jednostkach fizycznych) wzrostu produkcji mleka i jaj, jest stosunkowo proste, o tyle znacznie trudniejsze jest ustalenie wzrostu produkcji mięsa. Popyt rynkowy na mięso chude wymaga nie tylko prostego zwiększenia ciężaru zwierzęcia rzeźnego. Na przykład, waga ubojowa świń ulega obniżce, natomiast przy mięsie wołowym waga uboju sztuk młodych rośnie. Ma to na celu zrównoważenie średniej wagi ubojowej. Innymi słowy, najważniejszą zmianą w produkcji mięsa na przestrzeni ubiegłych dziesięciu lat jest poważny wzrost rotacji stada, tzn., że mięso jest produkowane w znacznie szybszym czasie w porównaniu z okresem poprzedzającym.

Podkreślić także należy duży postęp w dziedzinie produkcji pasz, zarówno na gruntach ornych, jak i na użytkach zielonych.

Tabela 3

Wskaźniki wzrostu produkcji zwierzęcej¹

Wyszczególnienie	Okres przedwojenny = 100		1950 = 100
	1950	1958	1958
Północno-Zachodnia Europa	103	134	130
Południowa Europa	106	131	124
Wschodnia Europa, wyłączając ZSRR	97	119	123
ZSRR	106	181	171

¹ Zachodnia i Południowa Europa — produkcja brutto
Wschodnia Europa i ZSRR — produkcja globalna

Zmniejszenie pogłowia koni w krajach Północno-Zachodniej Europy począwszy od roku 1950 o ponad 3 mln sztuk, rozszerzyło poważnie zasoby paszowe na korzyść bydła. Zmniejszenie ilości koni było możliwe dzięki szybkiemu rozwojowi trakcji mechanicznej.

W krajach Południowej Europy udział produkcji zwierzęcej w całokształcie produkcji rolniczej jest nieznaczny. Ograniczone zasoby paszowe powodowały z kolei bardzo niską wydajność jednostkową zwierząt (w 1958 r. wydajność mleka od krowy kształtowała się w granicach 800 kg). Niemniej poczynając od bardzo niskiego poziomu produkcja zwierzęca wykazywała bardzo wyraźną tendencję rosnącą. W szczególności dotyczy to Jugosławii i Grecji. Łącznie dla regionu w latach 1950—1958 wzrost produkcji hodowlanej wyniósł około 24%.

W latach 1950—1958 produkcja zwierzęca wzrosła w Związku Radzieckim o ponad 70%, średnia wydajność mleka od krowy wzrosła z 1450 kg w 1950 do 1820 kg w 1958 r. O tempie przemian w ZSRR na przestrzeni ubiegłych lat informuje tabela 4.

Tabela 4

Produkcja zwierzęca w ZSRR

Produkt	1950	1953	1956	1958	Wskaźnik 1950 = 100		
					1953	1956	1958
Mleko (miliony ton)	35,3	36,5	49,1	58,8	103	139	166
Mięso oraz tłuszcz zwierzęce (miliony ton)	4,9	5,8	6,6	7,7	120	136	158
Jaja (w miliardach sztuk)	11,7	16,1	19,5	23,1	137	167	197

Produkcja rolnicza w perspektywie 1965 roku

Autorzy opracowania zastrzegają się na wstępie, że prezentowane wielkości powinny być rozpatrywane jako próba ilościowego wyrażenia głównego kierunku rozwojowego w perspektywie w oparciu o znajomość stanu faktycznego. Zestawienie i zbadanie możliwe dużej ilości czynników oddziałujących na rozwój lub hamowanie gospodarki rolnej skłania do wniosku, że żadna ze znanych współcześnie metod planowania nie pozwala na opracowanie w pełni uzasadnionej prognozy rozwoju.

Dla przykładu metoda ekstrapolacji może być owocnie zastosowana jedynie w przewidywaniu produkcji rolnej dla państw Północno-Zachodniej Europy. W krajach Południowej Europy dotychczasowy trend rozwojowy pozwala tylko w nieznacznym stopniu sądzić o tempie rozwoju w perspektywie. Fakt ten tłumaczyć należy słabym dotychczasowym rozwojem gospodarczym tych państw. Szeroko wkraczający obecnie postęp techniczny przesądzić może o tempie wzrostu w perspektywie. Podobnie proste zastosowanie metody ekstrapolacji w przypadku Związku Radzieckiego oraz innych krajów Wschodniej Europy wydaje się posiadać wątpliwą wartość. Przewidziane bowiem nakłady inwestycyjne w rolnictwie w perspektywie 1965 roku poważnie wzrastają.

Ze względu na wspomniane trudności przy opracowaniu wskaźników rozwoju produkcji rolnej w perspektywie 1965 roku, przyjęto jako podstawę metodę ekstrapolacji, przy czym uzyskane wyniki modyfikowano w zależności od szeregu elementów. Do najważniejszych zaliczyć należy: aktualną sytuację rolnictwa w poszczególnym kraju, zapowiedziane zmiany w polityce rządu, ewentualne ograniczenia wynikające z warunków naturalnych produkcji, zmiany w technologii produkcji, rezultaty uzyskane w krajach sąsiadujących i inne¹.

Jednym z podstawowych założeń Sekretariatu Europejskiej Komisji Gospodarczej jest przewidywanie dalszego postępu technicznego i modernizacji gospodarki rolnej. Zdaniem autorów opracowania rolnictwo europejskie znajduje się w połowie rewolucji w dziedzinie technologii produkcji oraz metod organizacji i zarządzania przedsiębiorstw.

Stopień zaawansowania wspomnianych procesów w poszczególnych krajach nie jest jednakowy. Wszystkie przesłanki pozwalają jednak oczekiwać, że kraje, względnie rejony wewnątrz określonych krajów, znajdujące się w mniej sprzyjających warunkach glebowych i klimatycznych, będą kontynuować wprowadzenie nowych ulepszeń w dziedzinie technologii produkcji. Prowadzić to będzie w konsekwencji do wzrostu produkcji rolniczej.

Doświadczenia ubiegłych dziesięciu lat wskazują, że tempo wzrostu wydajności w rejonach o mniej korzystnych warunkach produkcji nie odbiegało w sposób wyraźny od efektów uzyskiwanych w warunkach korzystniejszych.

Jako przykład posłużyć tu może Dania. Na przestrzeni 40 lat plon pszenicy w rejonie o najniższych wydajnościach kształtowały się na poziomie 20—24 q/ha. Natomiast raptowny wzrost wydajności w porównaniu z okresem poprzedzającym nastąpił w latach 1950—1958.

Tabela 5

Porównanie plonów pszenicy w dwóch rejonach Danii

Lata	Pszenica q/ha		Procent wzrostu w odniesieniu do poprzedzającego dziesięciolecia	
	Maribo ^a	Ribe ^b	Maribo	Ribe
1909—18	29,9	23,7	—	—
1919—28	32,3	22,5	8	—5
1929—39	33,3	23,0	3	2
1940—49	36,0	20,9	8	—9
1950—58	44,1	29,7	22,5	42

^a Maribo — rejon o najwyższych plonach pszenicy w Danii w latach 1929—1938.

^b Ribe — rejon o najniższych plonach pszenicy w Danii w latach 1929—1938.

Podobne przykłady można przytoczyć z terenu Francji, Anglii. Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat obserwujemy wzrost wydajności z jednostki powierzchni

¹ W procesie pracy wspomniane wyżej zagadnienia były konsultowane z ekspertami w poszczególnych krajach. Przeliczenia kontrolne przeprowadzono dla pewnych kluczowych zagadnień, np. przewidywana produkcja zwierzęca a możliwe do uzyskania zasoby paszowe, co z kolei rzutuje na przewidywaną produkcję zbóż.

w rejonach o mniej korzystnych naturalnych warunkach produkcji. Dotychczasowe plony na tych obszarach albo nie uległy zmianie, albo nawet wykazywały pewną tendencję spadkową.

W południowo-wschodnich rejonach Francji, gdzie plony były tradycyjnie niskie, daje się zaobserwować poważny ich wzrost. W latach 1948—1958 plony pszenicy wzrosły z 9,5 na 17,5 q/ha, plony kukurydzy z 14 q na 27 q/ha, produkcja mleka od krowy wzrosła o 38%.

Badania przeprowadzone w Niemczech Zachodnich¹ wskazują, że wzrost plonów zbóż po drugiej wojnie światowej jest szybszy niż w okresie międzywojennym z dwóch przyczyn:

1) na skutek dokonującego się znacznie szybciej postępu w intensyfikacji produkcji w rejonach o mniej korzystnych warunkach naturalnych (gleba, klimat);

2) w wyniku szybszego postępu w zakresie organizacji produkcji w rejonach wykazujących opóźnienie we wspomnianej dziedzinie w porównaniu z rejonami przodującymi.

Poczynione spostrzeżenia pozwalają autorom na wyciągnięcie wniosków, że w wielu rejonach, gdzie produkcja rolnicza wykazywała dotychczas pewne opóźnienie, w wyniku mniej sprzyjających warunków naturalnych, względnie niedociągnięć organizacyjnych, postęp w latach ostatnich był bardzo szybki. Równocześnie w rejonach, gdzie postęp był dotychczas szybki, nie uległ on zmniejszeniu.

Tendencja „naśladowictwa” postępu przejawia się obecnie we wszystkich dziedzinach rolnictwa europejskiego. Znajduje to wyraz nie tylko we wzroście wydajności z jednostki powierzchni oraz od sztuki inwentarza, w relacji nakładów i efektów produkcyjnych, lecz także w zmianach w psychologii producenta-rolnika, w dążeniu do wprowadzania nowej techniki ułatwiającej pracę. Ponieważ możliwości wyczerpania się nowych osiągnięć technicznych są jeszcze bardzo odległe, należy oczekiwać, że w przypadku jeśli rolnik-producent będzie miał możliwość nabycia nasion kwalifikowanych, nawozów mineralnych, i innych środków produkcji, wzrost z jednostki powierzchni, a także od sztuki inwentarza, będzie posiadał tendencję rosnącą.

Tabela 6

Przewidywany wzrost produkcji rolnej^a
(średni przyrost roczny w cenach niezmiennych w %)

Wyszczególnienie	1949/53—1954/58		1965 plan	Wskaźnik 1954—1958 = 100	
	produk- cja rolna łącznie	produk- cja zwię- żęca	produk- cja rolna łącznie	progra- mowanie liniowe	progno- za 1965 ^b
Europa Wschodnia (wyłączając ZSRR)	2,7 ^c	3,7 ^c	5,5 ^c	123 ^c	166 ^d
Związek Radziecki	5,7	7,3	8,0	144 ^e	199
Europa Zachodnia	2,8	3,7	2,2	126	129
Kraje śródziemnomorskie	3,1	3,4	3,2	126	129
Kraje Wspólnego Rynku	2,8	3,9	2,1	127	121
Inne kraje	2,4	3,5	1,7	121	116

^a Przy przewidywaniu produkcji rolnej dla Zachodniej Europy przyjęto wartość produkcji brutto, dla Wschodniej Europy natomiast wartość produkcji globalnej.

^b Kolumna ta zawiera wskaźniki rozwoju produkcji planowane przez kraje Europy Wschodniej, oraz prognozę Sekretariatu EKG dla pozostałych regionów. Dotychczasowy trend rozwojowy w krajach Zachodniej Europy przyjęty został jako podstawa tempa rozwoju w perspektywie 1965 roku.

^c Nie włączono Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

^d Nie włączono Bułgarii.

^e Włączono przewidywane efekty gospodarcze uzyskane w wyniku zagospodarowania nowych ziem.

¹ W. Pentz: Die Steigerung der deutschen Getreideerträge Agrarwirtschaft, kwiecień 1960.

Prognoza Europejskiej Komisji Gospodarczej przewiduje wzrost produkcji rolnej w Europie Zachodniej w perspektywie najbliższych pięciu lat o około 20%. Nieco wyższy wzrost oczekiwany jest w krajach śródziemnomorskich (ca 30%), niższy natomiast w krajach Północno-Zachodniej Europy (ca 15%), poza krajami Wspólnego Rynku.

Szybszy wzrost produkcji środków żywności w porównaniu z zapotrzebowaniem pozwala przypuszczać, że nastąpi ograniczenie importu płodów rolnych. Dotyczy to w szczególności produktów zbożowych, natomiast import wołowiny nie ulegnie ograniczeniu, a nawet oczekiwany jest pewien wzrost. Rozwój produkcji zwierzęcej spowodować może wzrost importu zbóż pastewnych.

Biorąc pod rozwagę wszystkie aspekty importu płodów rolnych w perspektywie, należy oczekiwać w Europie Zachodniej utrzymania stanu aktualnego z nieznaczną tendencją do ograniczeń przywozu. Wzrosnie natomiast przywóz owoców południowych, kawy, kakao, oliwy, herbaty.

W krajach Europy Wschodniej średni roczny przyrost produkcji globalnej w rolnictwie przewidziany jest w granicach 3,5—4%. Wyjątek stanowi Rumunia i Związek Radziecki, gdzie zakłada się średni roczny przyrost powyżej 8%. Tak szybkie tempo wzrostu jest możliwe w wyniku poważnego zwiększenia nakładów inwestycyjnych na rolnictwo.

Tabela 7

Wzrost nakładów inwestycyjnych na rolnictwo w niektórych krajach Europy Wschodniej (w mld walut krajowych)

Wyszczególnienie	1952—1958	1959—1965	Stosunek procentowy I do II okresu
Związek Radziecki:			
państwo	116	150	129
kołchozy	130	350	269
łącznie	246	500	203
	1956—1960	1961—1965	—
Węgry	26,3	40,0	152
Czechosłowacja	10,0	19,0	190
Polska ^{a)}	47,1	72,1	153

^a Włączając leśnictwo.

Wspólną cechą zamierzeń perspektywicznych jest zwrócenie szczególnej uwagi na rozwój bazy paszowej, a w konsekwencji na rozwój produkcji zwierzęcej. Przewidziany jest poważny wzrost zużycia nawozów sztucznych, rozszerzenie prac melioracyjnych, szerokie stosowanie środków ochrony roślin.

Zapotrzebowanie na żywność

Współczesne tendencje rozwojowe spożycia

Na przestrzeni ubiegłych lat nastąpił wzrost spożycia różnych artykułów rolniczych średnio o 0,9% rocznie. Charakterystyczną cechą przemian w dziedzinie spożycia na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia jest zjawisko selektywnej elastyczności dochodowej popytu. Fakt ten znajduje między innymi wyraz we wzroście w racji żywnościowej udziału produktów białkowych pochodzenia zwierzęcego, cukru, warzyw i owoców, oraz w zmniejszeniu udziału produktów zbożowych i ziemniaków, tj. produktów objętościowych (tabela 8).

W spożyciu mięsa szczególnie wysokie wskaźniki osiąga wołowina (wskaźnik wzrostu ca 6%). Zmniejszyło się natomiast spożycie cielęciny na korzyść drobiu.

Tabela 8

Tendencja rozwojowa spożycia
Spożycie ilościowe na 1 mieszkańca
 (roczne kumulatywne wskaźniki 1950 do 1958)

Produkt	Europa Wschodnia	Europa Zachodnia	Kraje śródziemno-morskie	Wspólny Rynek	Kraje skandy-nawskie	Inne kraje ^a	Stany Zjednoczone
Mięso łącznie	5,0 ^b	3,7	1,0	3,7	1,8	5,2	3,0
Tłuszcze łącznie	4,0 ^b	1,6	-0,2	2,5	1,5	0,4	0,8
Mleko konsumcyjne	2,4 ^c	-0,3	.	0,2	-1,5	-0,6	0,3
Jaja	3,9 ^b	3,1	6,3	3,6	0,8	2,4	-1,3
Cukier	-2,0 ^b	3,3	2,4	2,4	1,6	5,4	-0,1
Zboża	-1,1 ^b	-1,1	0,7	-1,5	-1,9	-2,2	-1,9
Ziemniaki		-1,5	-0,2	-1,3	-1,8	-2,2	-0,5
Cytrusowe		3,2	2,9	3,8	4,2	1,9	.
Banany		10,4	3,7	11,1	6,4	12,5	.

^a Wielka Brytania, Irlandia, Austria, Szwajcaria.

^b Nie włączono Rumunii.

^c Nie włączono Rumunii i Bułgarii.

W wielu krajach europejskich spożycie mleka zdaje się osiągać obecnie stan pełnego nasycenia. W krajach będących najbardziej poważnymi konsumentami mleka, jak Holandia, Szwecja, Szwajcaria, spożycie mleka na jednego mieszkańca uległo zmniejszeniu (o około 2%). Spożycie serów wysoko gatunkowych oraz tłuszczu wzrosło w krajach Wspólnego Rynku i w Austrii. Znacznie zmniejszyło się zapotrzebowanie na produkty zbożowe w Szwecji, Wielkiej Brytanii (-3%), w krajach Wspólnego Rynku¹ (1,5%), natomiast nie ulegało zmianom w Portugalii, a w Turcji wykazało nawet tendencję rosnącą.

Przeliczenia dokonane dla lat 1950—1952 i 1955—1957 wykazują nieznaczny spadek wydatków na produkty żywnościowe w całokształcie rozchodów (tabela 9).

Na przestrzeni ubiegłych dziesięciu lat wzrosła rozpiętość między cenami uzyskiwanymi przez producentów-rolników a cenami płaconymi przez konsumentów. Zjawisko to spowodowane jest przede wszystkim poważnym wzrostem kosztów pośrednictwa. Wprowadzanie nowych rodzajów produktów żywnościowych, proces coraz lepszego ich przygotowania do bezpośredniej konsumpcji musi prowadzić do wzrostu ceny. Obserwujemy zatem postęp w przetwórstwie żywności, ograniczający w pewnym stopniu tempo przyrostu zapotrzebowania na produkty rolne w wyrażeniu naturalnym, ilościowym.

Tabela 9

Wydatki na żywność w odniesieniu do całokształtu wydatków w wybranych krajach

Kraje	Wydatki na żywność w % całokształtu wydatków	
	1950—1952	1955—1957
Dania	27,4	26,8
Holandia	27,0	25,8
Francja	40,0	37,6
Wielka Brytania	42,2	41,1
Szwecja	37,3	34,5

¹ Belgia + Luksemburg, Francja, Niemcy Zachodnie, Włochy, Holandia.

Rozpatrzmy udział wydatków na podstawowe artykuły spożywcze w całokształcie wydatków na żywność (tabela 10).

Tabela 10

Kraje	Wydatki na podstawowe artykuły żywnościowe w całokształcie wydatków na żywność (%)			
	mięso i ryby	tłuszcze roślinne i zwierzęce	mleko i sery	warzywa, owoce, ziemniaki
Austria	29	10	10	15
Francja	34	10	9	20
Szwecja	25	8	12	16
Wielka Brytania	26	5	—	15

W miarę wzrostu dochodów ludności daje się zaobserwować spadek wskaźnika elastyczności popytu. Proces ten następuje szybciej u ludności rolniczej w porównaniu z ludnością zatrudnioną w pozostałych działach gospodarki narodowej. A zatem zmniejszaniu procentowego udziału ludności rolniczej towarzyszy wzrost wydatków na żywność. Równocześnie następuje coraz lepsze przygotowanie produktu do bezpośredniej konsumpcji.

Czynniki oddziaływające na kształtowanie się popytu na produkty żywnościowe;

Wielkość popytu na dany towar zależy przede wszystkim od trzech elementów:

- 1) wielkości dochodów pieniężnych ludności,
- 2) wysokości ceny danego towaru i cen innych towarów,
- 3) potrzeb i upodobań ludności, wynikających zarówno z obiektywnych potrzeb fizjologicznych, jak i w pewnej mierze z upodobań konsumentów (tradycja).

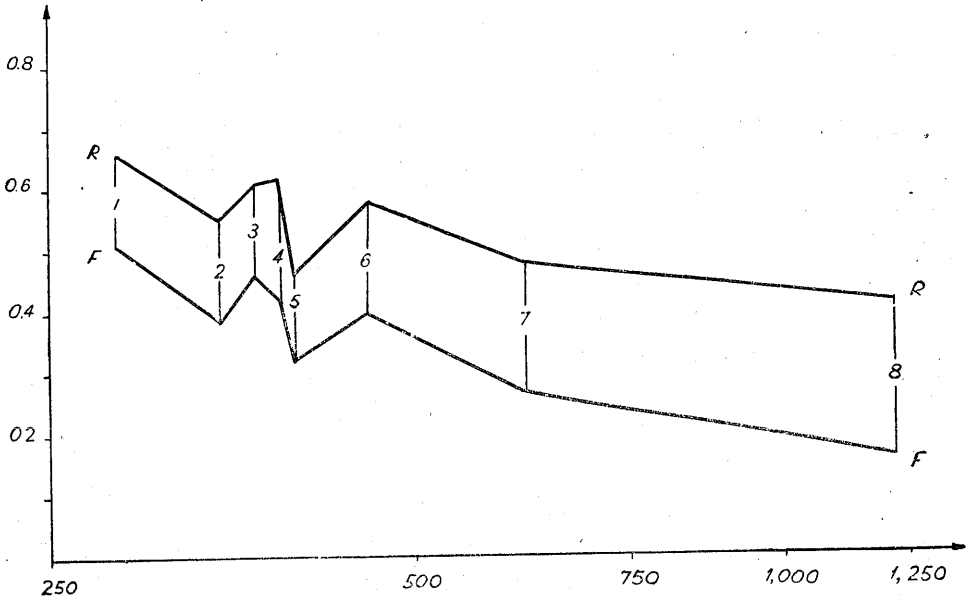
Badania popytu prowadzone są w ten sposób, że raz przyjmuje się ceny za niezmienne i bada się zmiany w popycie wynikające ze zmian dochodów, tj. bada się dochodową elastyczność popytu na poszczególne towary. Następnie przyjmuje się dochody za niezmiennie i bada się zmiany w popycie, będące następstwem zmian cen, tj. bada się elastyczność cenową popytu. Badania powyższe prowadzone są w oparciu o badanie budżetów rodzinnych grup społecznych o różnych dochodach. Zakłada się, że zbadanie liczebności dochodów poszczególnych wysokości w danych grupach ludności, jak również elastyczności dochodowej i cenowej popytu, umożliwi dokładne określenie wielkości popytu na poszczególne towary w planowanej perspektywie.

Wskaźnik elastyczności popytu dla mięsa, produktów mlecznych oraz produktów których podstawę surowcową stanowi cukier, jest wysoki (powyżej jedności) przy niskich dochodach. Ulega on jednak szybkiemu obniżeniu, w szczególności dotyczy to mleka, w przypadku wzrostu dochodu.

Wskaźnik elastyczności przetworów zbożowych ulega obniżce od 0,7 w Indiach do 0,15 w krajach zamożniejszych. Elastyczność na owoce kształtuje się dla Europy około 0,8; jest ona znacznie wyższa niż na warzywa. Popyt na napoje, w szczególności na napoje alkoholowe, podobnie jak i wskaźnik elastyczności na posiłki spożywane poza domem, jest wysoki (z reguły przekracza jedność). Nie wykazuje on tendencji malejących ze wzrostem dochodu.

Wspomniana rozpiętość pomiędzy wskaźnikami elastyczności na produkty żywnościowe obliczona w cenach detalicznych oraz w cenach płaconych producentowi wrażliwa z poziomem życiowym konsumenta. Kalkulację przeprowadzoną dla siedmiu krajów europejskich oraz dla Stanów Zjednoczonych ilustruje wykres 1. Dla przykładu współczynnik dla cen detalicznych i dla cen płaconych producentowi waha się we Włoszech odpowiednio od 0,66 do 0,50, podczas gdy dla Stanów Zjednoczonych kształtuje się w granicach 0,41—0,16. Innymi słowy, z chwilą gdy siła nabywczą w USA wzrasta o 10%, wydatki na żywność wzrastają o 4%. Wzrost ten dzielony jest jednak bardzo nierównomiernie w ramach rolnictwa, mianowicie nie więcej niż 2% przypada na rolnika-producenta, podczas gdy wartość dodana w sferze przetwórstwa rolnego i obrotu rośnie o ca 7%.

Elastyczność cenowa popytu dla rozległej grupy produktów jest niższa niż dla poszczególnych jej komponentów z uwagi na możliwość szeregu substytucji. Dla przykładu elastyczność cenowa befsztyka jest wyższa niż wołowiny w ogóle, większa natomiast wołowiny niż mięsa w ogóle, z kolei większa dla mięsa niż dla innych grup produktów.

Wykres 1. Łączne wydatki na żywność w cenach detalicznych i wartość artykułów spożywczych w cenach płaconych producentom

R = w cenach detalicznych; F = w cenach płaconych producentom

1 = Włochy 1953/54; 2 = Austria 1954/55; 3 = Niemcy Zach. 1950/51; 4 = Irlandia 1951/52; 5 = Holandia 1951; 6 = Finlandia 1950/51; 7 = Szwajcaria 1936/37; 8 = Stany Zjednoczone 1955

Elastyczność cenowa popytu dla pewnej grupy produktów ulega zmniejszeniu wraz ze wzrostem spożycia. Zjawisko to jest szczególnie charakterystyczne dla takich artykułów, jak mleko, masło, cukier, kawa i owoce. Elastyczność popytu mleka wyrażona w cenach detalicznych jest bardzo niska (rzędu $-0,1$, $-0,2$) w krajach skandynawskich, nieco wyższa natomiast w krajach śródziemnomorskich ($-0,5$).

W Wielkiej Brytanii¹ elastyczność popytu masła w cenach detalicznych w latach 1954—1958 wahała się w granicach $-0,6$. Wraz ze spadkiem cen na początku 1957 i 1958 roku, któremu towarzyszył znaczny wzrost spożycia, zmniejsza się elastyczność popytu ($-0,4$). Dodac należy, że popyt na margarynę reagował w sposób wyraźny na wysokość cen masła, elastyczność substytucji była rzędu $+0,45$.

Elastyczność popytu jest niska dla produktów powszechnego użytku (chleba, ziemniaków) oraz dla produktów stanowiących przedmiot luksusu. Wzrasta natomiast dla produktów „na pograniczu luksusu” takich jak owoce, mięso ($-0,5$ do $-1,0$). Badania popytu na owoce cytrusowe wskazują, że ich elastyczność cenowa w krajach Europy Zachodniej waha się w granicach $-1,0^2$.

¹ J. A. C. Brown: Demand for butter, margarine and cooking fats in the United Kingdom, 1954—1958, FAO, Rzym 1958.

² L. M. Goreaux i J. Wolf: Citrus fruit market prospects in Western Europe in 1965. Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, VIII (2) November 1959 FAO Rzym.

Wielkość popytu na produkty żywnościowe uwarunkowana jest nie tylko średnim poziomem dochodów ludności i poziomem cen. Występuje jeszcze szereg czynników kształtujących zapotrzebowanie konsumentów. Wymienimy tu tylko niektóre z nich:

- 1) zmiany w strukturze wieku ludności,
- 2) zmniejszenie procentowego udziału ludności wiejskiej,
- 3) reklama, udoskonalenia systemu dystrybucyjnego,
- 4) nowe odkrycia w dziedzinie nauk medycznych (np. znaczenie tłuszczu zwierzęcych w schorzeniach naczyń wieńcowych) itd.

Przewidywane spożycie

Przewidywanie zmian w strukturze spożycia jest zadaniem bardzo trudnym. Trzeba tu mieć na uwadze doniosłe i trudne do oceny z punktu widzenia ich skutków zjawiska, jak wzrost udziału młodych roczników w konsumpcji, jak zaawansowany proces przystosowania się przybyszów ze wsi do miejskich warunków życia.

Natomiast popełnienie większych błędów w tym zakresie może doprowadzić do dysproporcji produkowanej masy towarowej z rzeczywistym zapotrzebowaniem rynku. Sprawa ta wymaga oczywiście wielu badań i prac w celu przewidywania gustów konsumenta oraz wypracowania metod ich kształtowania.

W opracowaniu Sekretariatu Europejskiej Komisji Gospodarczej jako punkt docelowy przewidywań przyjęto rok 1965. Należy się jednak zastrzec, że nie zakładano określenia poziomu spożycia ludności pomiędzy 1 stycznia i 31 grudnia 1965 r., natomiast usiłowano nakreślić hipotezę głównych kierunków rozwojowych w perspektywie 1965. Dokładniej, jako okres odniesienia przyjęto trzylecie 1955—1957, natomiast jako okres perspektywiczny trzylecie 1964—1966. Przedstawione wielkości mają na celu skonkretyzowanie zarysowujących się tendencji rozwojowych i wskazania rzędu zmian w stosunku do stanu wyjściowego. Proponowane postulaty rozważono w dwóch wariantach. Pierwszy zakłada, że potencjalne zapotrzebowanie na żywność określa wzrastająca ilość ludności oraz poziom dochodów przy założeniu nie ulegającej zmianie strukturze cen. Drugi natomiast zestawia postulowany poziom produkcji (tabela 6) z potencjalnym zapotrzebowaniem na żywność. Celem omawianego studium jest przedstawienie sugestii odnośnie pożądanych zmian w dziedzinie zachodzących proporcji (produkcja, spożycie).

Pierwsze zatem zadanie sprowadza się do postawienia hipotezy rozwojowej ludności.

Tabela 11

Przewidywany wzrost ludności w latach 1964—1966

Grupy krajów	Liczba ludności (w tys.)		Wzrost 1956—1965	
	1955/1957	1964/1966	Wskaźnik 1955—1957 = 100	Średni roczny przyrost %
Kraje Skandynawskie	19 700	20 818	105,7	0,62
Kraje Wspólnego Rynku	165 200	176 574	106,9	0,74
Kraje Śródziemnomorskie	88 664	99 584	112,8	1,35
Inne ^a	66 230	68 999	104,2	0,46

^a Wielka Brytania, Austria, Irlandia, Szwajcaria.

Stan ludności w perspektywie został oszacowany dla poszczególnych krajów. Badania podjęto przy współudziale krajowych i międzynarodowych organizacji. Z kolei przystąpiono do określenia poziomu dochodu.

Prognoza poziomu dochodu narodowego przyjmowana jest zazwyczaj na podstawie tempa wzrostu ludności zawodowo czynnej w podstawowych działach gospodarki narodowej oraz przewidywanego wzrostu wydajności. Liczbę ludności zawodowo czynnej oszacowano na podstawie struktury wieku oraz przewidywanej ewo-

lucji w dziedzinie zatrudnienia. Najtrudniej bywa zazwyczaj określić dla perspektywy średni wzrost wydajności pracy osoby zawodowo czynnej. Między innymi ze względu na wspomnianą trudność przy przewidywaniu kształtowania się dochodów realnych w perspektywie przyjęto trzy warianty wysokości dochodu: niski, średni i wysoki.

Tabela 12
Przewidywany wzrost dochodów realnych na jednego mieszkańca
w latach 1964—1966

Grupy krajów	Dochód na jednego mieszkań- ca ^a	Wskaźnik 1964—66 (1955/57 = 100) szacunek			Średni przyrost roczny % szacunek		
		niski	średni	wyso- ki	niski	średni	wyso- ki
		Kraje Skandynawskie	993	122	127	132	2,2
Kraje Wspólnego Rynku	742	127	134	140	2,7	3,3	3,8
Kraje Śródziemnomorskie	313	121	129	141	2,2	2,9	3,9
Inne ^b	908	121	126	131	2,1	2,6	3,6

^a Przeliczono w dolarach w cenach 1956 r.

^b Wielka Brytania, Austria, Irlandia, Szwajcaria.

Opracowanie hipotezy wzrostu liczby ludności oraz poziomu dochodów pozwoliło na poczynienie próby syntetycznego określenia ogólnej tendencji rozwojowej popytu.

Przy określaniu poziomu spożycia przyjęto trzy rodzaje wskaźników: wydatki na żywność, wyrażone w cenach detalicznych, analogiczne wydatki w cenach płaconych rolnikowi-producentowi, wreszcie wyrażenie średniej dziennej racji żywieniowej jednego mieszkańca w kaloriach oraz w ilości spożywanego tłuszczu i białka.

Tabela 13
Prognoza spożycia żywności w latach 1964—1966 w wybranych grupach państw
1955—1957 = 100

Wyszczególnienie	Kraje Wspól- nego Rynku		Kraje Śródziem- nomorskie		Inne kraje ^a	
	niskie	wysokie	niskie	wysokie	niskie	wysokie
Łączne spożycie						
wydatki na żywność (ceny detaliczne)	125	132	131	145	118	124
wydatki na żywność (ceny płacone rolnikom)	116	118	123	127	111	113
Spożycie w przeliczeniu na 1 mieszkańca						
kalorie	101	102	104	105	101	101
tłuszcz	109	112	110	115	106	108
białko zwierzęce	111	114	113	117	105	106

^a Kraje Skandynawskie, Wielka Brytania, Austria, Irlandia, Szwajcaria.

Wzrost produkcji rolniczej w krajach Europy Zachodniej jest nieco wyższy od wzrostu zapotrzebowania na produkty spożywcze w planowanej perspektywie. Aktualnie dokonywane szacunki w krajach Wschodniej Europy pozwalają oczekiwać w perspektywie poważnego wzrostu spożycia produktów żywnościowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Przewidziane jest zwiększenie importu owoców cytrusowych, napojów i owoców tropikalnych.

Opr. Ewa Raszeja-Tobjasz